

УДК 347.6(477:540)

Т.М. ЩЕРБИНА, Харківський національний університет внутрішніх справ

СІМЕЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЖІНКИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДОСВІДУ ІНДІЇ ТА УКРАЇНИ

Ключові слова: шлюбно-сімейні відносини, Індія, Україна, жінка, бізнес, політика, чоловік

Індія входить до числа найбільш динамічно розвинених країн світу, у яких гарантуються права та свободи людини. У зв'язку з цим особливу увагу викликають питання щодо правового статусу жінки, оскільки ставлення до жінки – це лакмусовий папірець цивілізації [1, с.48]. Двадцять століття стало базовим для формування прав жінки у Індії, зокрема за допомогою Конституція Республіки Індії 1950 року та загальним оновленням законодавства. Для України питання стосовно правового статусу також знаходиться у процесі розв'язання. Це пов'язано з тим, що Україна обрала шлях до європейської інтеграції, з повним розширенням прав людини. Одним з проблемних питань на цьому шляху стала українська гендерна політика, яка хоча і спрямована на поліпшення статусу жінки у суспільств та державі, але все ще до кінця не реалізована. З точки зору гендерних перспектив зміцнення демократії в Україні передбачається утвердження гендерної рівності в економічній, соціальній та політичній сферах.

Оскільки українська держава офіційно визнає, що українські жінки маргіналізовані у всіх цих сферах, зусилля політиків мають бути спрямовані на зменшення гендерного дисбалансу в суспільстві [2, с.10]. Для подолання цього явища у 2005 році був прийнято Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Так у ст.15 цього Закону було передбачено, що політичні партії, виборчі блоки під час висунення кандидатів у народні депутати України в багатомандатному загальнодержавному виборчому

окрузі передбачають представництво жінок і чоловіків у відповідних виборчих списках [3]. Окремо зазначимо, що порівнюючи жінок в українській політичній системі та жінок в індійській політичній системі, можна сказати, що жінка в Україні має такі самі права як чоловік, і жінка може займатися кар'єрою, як чоловік і мати сім'ю, кожна друга жінка має свою справу, сім'ю. Проте, в Індії з жінок у політиці та бізнесі стали відомими лише 10 жінок. Це Сита, Лопамудра, Гхоша, Майтрейн, Гарга. У сучасній Індії, це – Пандіта Рамабаї (1858–1922), яка виступила за освіту для юних вдів, представник Індійського Національного конгресу Саронджині Найдю (1879–1926), Індіра Ганди (1917–1984) – індійський політичний діяч, Прем'єр – Міністр Індії у 1966–1977 та 1980–1984 роках, що також була Міністром іноземних справ Індії [4]. Отже, кожна держава проблематику щодо правового статусу жінки розв'язує, в залежності від соціально-економічного розвитку країни, її зобов'язань перед світовою спільнотою. У зв'язку з цим формується власний досвід, який може стати предметом дослідження та розгляду.

Наукові дослідження сімейно-правового статусу жінки в Індії та в Україні досліджувались багатьма науковцями, зокрема Л.Є. Гузем, Д. Дереттою, П. Дівана, О. Дашковською, М. Загірною, А. Загоровським, В. Зембою, О. Нестерцьовою-Собакар, К.І. Шінкаренко та іншими науковцями. Незважаючи на їх внесок у наукові праці з цього питання, співвідношення правового статусу жінки в Україні та інших держав все ще підлягає окремому опануванню.

Мета цієї статті – встановлення порівняльного аналізу сімейно-правового статусу жінки в Індії та Україні.

Статус та положення жінок в Індії, свого часу залежали від того, до якого шару населення вони належать. Ще за появу «Закону Ману», який відноситься до II ст. до н.е. – II ст. н.е. у ведійському суспільстві існувало привілейоване положення чоловіків, які були главами сім'ї. боргом жінок, її дхармою було на-

родження сина. До нашого часу дійшла редакція «Закону Ману» який складається з 12 розділів та 2685 статей, які мають форму двуси-тиший (шлок) для кращого запам'ятовування. Основна стаття Закону – сімейні відносини в яких збереглися впливи первинних порядків. Особливо тяжким було положення жінок у сім'ї. вони повністю залежали від свого чоловіка та синів. Шлюб представляє собою майнову угоду, в результаті якої чоловік купує собі жінку і вона стає його власністю. Законі Ману допускали низький шлюбний вік для жінок. 30-річний чоловік міг одружитися з 12-ти річною, а 24-річний з 8-річною. Дівчинку могли видати заміж і в більш ранньому віці. Не допускалися шлюби тільки між кровними родичами. На сьогодні практично у всіх країнах можна побачити таке явище, як цивільний шлюб, за яким люди не вступають до шлюбу протягом довгого часу, щоб запобігти розлученню. Таким виключенням являються індійські родини. В Індії розлучення вважається ганьбою, тому розлучення в цій країні дуже рідкі. Подружжя терплять один одного хтось заради дітей, хтось не хоче ділити спільне майно, або бояться розголошу у суспільстві [5].

Положення жінок у шлюбі за Законом Ману:

- жінка – в дитячому віці, молода чи навіть літня – жодну справу не повинна виконувати по своїй волі, навіть у власному домі;
- у дитинстві їй належить бути під владою батька, в молодості – чоловіка, по смерті чоловіка – під владою синів: нехай жінка ніколи не користується самостійністю;
- нехай вона ніколи не бажає розлуки з батьком, чоловіком і синами; залишаючи їх, жінка заслуговує презирство обох родин (своєї та чоловіка);
- їй треба бути завжди веселою, майстерною в домашніх справах, і економною у витратах;
- кому б не віддав її батько або, з дозволу батька, брат, їй слід коритися йому за життя і не нехтувати ним після його смерті;
- чоловік, навіть чужий чесноти, розпущений або позбавлений добрих якостей, добро-

чесною дружиною повинен бути шанований, як бог;

– для дружин не існує окремо жертвопри-несення, обітниця, поста; якою мірою вона кориться чоловікові, в такій же вона прослав-ляється на небі;

– цнотлива дружина, яка бажає досягти пі-сля смерті місцеперебування чоловіка, нехай не робить нічого неприємного для того, хто отримав її руку, як живого, так і померлого;

– цнотлива дружина, яка перебуває в цнот-ливості після смерті чоловіка, досягає неба, навіть не маючи синів, як ті цнотливі;

– але дружина, яка з бажання мати потомс-тво, порушує обітницю вірності померлому чоловікові, зустрічає презирство в цьому світі і позбавляється місцеперебування чоловіка на небі;

– діти, народжені від іншого, навіть в ін-шому шлюбі, в цьому світі не визнаються; інший чоловік ніде не наказаний для добро-чесних жінок;

– навіть, жінка, залишивши свого чоловіка низького, живе разом з високим, гідна осуду в світі і називається «знову вийшла заміж»;

– через невірність чоловікові дружина в світі здобуває презирство, а після смерті ви-являється в утробі шакала і мучиться жахли-вими хворобами.

Починаючи з 1880 року жінки середнього класу все активніше почали підключатися до професійної діяльності та руху за рефор-ми, хоча прогрес був повільний та важкий. Однією з таких жінок була Пандіта Рамабаї (1858–1922), яка виступила за освіту для юних вдів, а у 1889 заснувала школу-інтернат для юних вдів. Вона походила з брахманської сім'ї, але неподобство обмеженими możliwo-стями для жінок у межах індіїстських реформ та руху за відродження побудило її прийняти християнство, за що вона була піддана остра-кізму з боку бенгальських індіїстів. Багато жінок підтримували її вимоги до освіти для жінок. Майбутній керівник жіночого руху та представник Індійського Національного кон-гресу Саронджині Найдю (1879–1926) казала такі слова: «Дайте освіту нашим жінкам, і

держава зможе сама подбати про себе... Рука, яка качає колиску, зможе керувати світом» [6].

Така висока активність жінок продовжувалась з 1920 р до набуття Індії незалежності у 1947 р., за часи чого жінки разом з чоловіками приймали участь у компаніях громадянської непокорі, організованих Ганді в її боротьбі за досягнення Індією незалежності. У 1956 р. було прийнято закон про спадкування індійськими жінками наданого права на спадщину нерухомості, яким у повній мірі володіють вдова, дочка та мати покійного. Моногамія стала обов'язковою для всіх індусів з 1955 року, коли був прийнятий відповідний законодавчий акт про шлюб – після весілля молода дружина залишає батьківський дім і переселяється до чоловіка.

Зміною правового положення жінок у незалежній Республіці Індія виділялась поетапна модернізація традиційної правової культури країни, основними віхами якої стали важливіші закони. Перший етап був пов'язаний з прийняттям Конституції Індії 1950 року, яка закріпила формальні гарантії прав та свобод усіх індійців незалежно від їх релігійної, етнічної та іншого стану. Зокрема, це норми частини 3 Конституції, що складається з 2 розділів «Право на рівність» та «Право на свободу» [7].

Результатом роботи з систематизації права, розпочатої ще у колоніальній Індії, що продовжується до сьогодні, стало прийняття так званого «Індуського кодексу» 1955–1956 років – комплексу взаємозв'язаних законів, реформуючих традиційне персональне релігійне право значної кількості громадян Індії. Третій етап модернізації правової системи країни висвітлює нові проблеми перед державою, зокрема, щодо соціально-правового положення індійських жінок.

Історичний шлях форсування сімейно-правового статусу жінки в Україні дещо відрізнявся від Індії. Норми шлюбного та сімейного права у Давній Русі були вміщені переважно в церковних уставах. Процедура заручин і укладання шлюбу багато в чому визначали правове становище давньоруської

жінки, передусім заміжньої. Своєрідною угодою щодо умов майбутнього одруження та подальшого сімейного життя було засилання сватів. При цьому, якщо наречений виступав самостійним суб'єктом шлюбно-договірних відносин, то інтереси нареченої представляв хтось із чоловіків-родичів (або мати, у випадку, коли батька або братів не було серед живих). Давньоруське право передбачало додаткові механізми захисту інтересів жінки у шлюбі. Устав великого князя Ярослава Мудрого, зокрема визначав право жінки на власну волю у шлюбних відносинах. Окрім іншого, передбачалося покарання батьків за доведення доньки до самогубства через видання заміж мимом її волі [8]. У Запорізькій Січі система законів і звичаїв особливо регламентувала становище жінки. На території Січі жінок не було, але дружини козаків жили неподалік, у зимівниках і слободах. Постійна відсутність чоловіка-козака, що пішов на Січ, у похід або загинув, також сприяла формуванню в українській жінці незалежного характеру, високого авторитету та поваги в сім'ї. Тяжким злочином вважалась не тільки зрада, але й образа жінки. За блуд на Січі суворо карали [9].

Порівнюючи формування сімейно-правового статусу жінки в Індії та України, можна сказати, що для української спільноти статус жінки завжди був більш високим ніж в Індії.

Звернемося до аналізу сучасного законодавства цих країн. Шлюбний вік у двох країнах відрізняється. В Україні шлюбний вік встановлюється для чоловіків та жінок з 18 років згідно ст.22 Сімейного кодексу України [10].

Відрізняється і процедура укладання шлюбу. В Індії головна церемонія одруження, після кригоходу, які здійснюють наречені перед читанням молитви священика, закінчується тоді, коли наречений одягає нареченій весільне намисто – Mangalsutra і наносить на волосся червоний порошок – сіндур – символ того, щоб добре жити в шлюбі, який припиняється тільки після смерті чоловіка. Як вважають батьки чоловіка до шлюбу, треба брати в дружину жінку, вільну від тілесних недоліків,

що має приємне ім'я, ходу лебедя (hamsa), ніжні волосся на тілі та голові, красиві зуби [11].

В законодавстві України новелою слід вважати, заручини. З моменту подання заяви про реєстрацію шлюбу до органів реєстрації актів цивільного стану особи вважаються зарученими ст.31 СКУ. Заключним етапом створення союзу для наречених раніше заручини були традиційними та обов'язковими. Заручення – це проголошення про взаємну згоду закоханих на вступ у шлюб. Після того, як молоді заручилися, можна влаштувати урочисту вечерю. На церемонії зазвичай присутні найближчі родичі: батьки, друзі та свідки. В день заручень можна вирішити ряд таких важливих питань, як домовленість про місце проведення та дата весілля, кількість гостей. Наслідуючи традиції «класичних заручин», наречений в цей день повинен піднести нареченій каблучку. Це кільце, за умови, що наречена його приймає, підтвердженням цього є намір обох одружитися. Так, згідно ст.27 СКУ йдеться, що укладання шлюбу проводиться у особистій присутності особи, які вступають до шлюбу, після закінчення місяця з дня подання ними заяви до органів реєстрації актів громадянського стану. Якщо є поважна причина, орган реєстрації актів громадянського стану може дозволити укласти шлюб до закінчення місяця, а також збільшити цей строк, але не більше, ніж на місяць. При наявності особливих обставин (вагітність, народження дитини) шлюб може бути укладений у день подання заяви. В Індії такої процедури укладання шлюбу немає.

Статей 24 СКУ визначені умови укладання шлюбу, який ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка – примушення жінки та чоловіка до шлюбу не допускається. Подружжя повинно з однакових позицій відноситись до норм та цінностей – таких, як рівність між чоловіком та жінкою. Чоловік та дружина повинні вміти самі себе обслуговувати: готувати їжу, прибирати, успішно вести домашнє господарство та вміти добротно працювати.

Розлучення теж відрізняється між країнами.

Згідно з українським законодавством розірвання шлюбу проводиться або в судовому порядку, або в органах реєстрації актів цивільного стану. В органах реєстрації актів цивільного стану розірвання шлюбу здійснюється за взаємною згодою подружжя, що не має неповнолітніх дітей, або за заявою одного з подружжя (ст.ст.106–107 СК України).

За індійським законодавством розлучення вважається ганьбою. Розлучення допускалося з ініціативи чоловіка. Ця процедура була спрощеною, якщо була зрада, або жорстоке поводження з дружиною (Закон Ману, розділ IX, ст.81).

На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що в історії світової спільноти сімейно-правовий статус жінки формувалася за власними національними традиціями, які базувались первинно на релігійних звичаях. На сьогодні сімейно-правовий статус жінки в Україні є більш розвинутим, ніж в Індії, оскільки Україна обрала шлях до європейських цінностей та засад європейської рівності між чоловіком та жінкою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Gopal S. Jawaharlal Nehru: A Biography / Gopal S. Vol. I. – London, 1975-1984. – P. 48.
2. Гендерна політика Європейського Союзу в Україні / за ред. Оксани Кисельової [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ua.boell.org/sites/default/files/lgi_gender_analyse_ukr.pdf.
3. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків»: від 08.09.2005 р., № 2866–IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
4. Виноградов П. Г. История правоведения. Курс для историков и юристов / Виноградов П. Г. – М. : Юрист, 2008. – 238с.
5. Кнотт Ким. Индуизм / Кнотт Ким. – Пер. с англ. – М. : Изд-во «Весь Мир», 2001. – С. 121–138.
6. Закон Ману Розділ IX [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bharatiya.ru/india/zakonmanu.html>.

7. Конституція України. – Х. : Вид-во «Парус-Друк», 2012. – 48 с.

8. Розвиток правового становища жінки на українських землях до середини XIX ст. історико-правова експозиція О. Нестерцова-Собакар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravnuk.info/urukrain/1210-rozvitok-pravovogo-stanovishha-zhinki-na-ukrainskix-zemlyax-do-seredini-xix-st-istoriko-pravova-ekspoziciya.html>.

9. Еволюція статусу жінки в українському соціально – культурному просторі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=78973.

10. Сімейний кодекс України. – Х. : Одисей, 2012. – 88 с.

11. Крашенинникова Н. А. Индусское право, история и современность / Крашенинникова Н. А. – М. : Просвещение, 1988. – 382 с.

Щербина Т. М. Сімейно-правовий статус жінки: порівняльний аналіз досвіду Індії та України / Т. М. Щербина // Форум права. – 2015. – № 4. – С. 341–345 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_4_59.pdf

Доведено, що шлюбно-сімейні відносини – це комплексні відносини, засновані та врегульовані нормами цивільного права. Правове регулювання шлюбно-сімейних відносин має значну публічно-правову складову. Сімейні відносини в максимальній мірі пов'язані з національними традиціями, релігією; сімейне право країн Індії та України принципово відрізняється.

Щербина Т.Н. Семейно-правовой статус женщины: сравнительный анализ опыта Индии и Украины

Доказано, что брачно-семейные отношения – это комплексные отношения, основанные на урегулировании нормами гражданского права. Правовое регулирование брачно-семейных отношений имеет значительную публично-правовую составляющую. Семейные отношения в максимальной степени связаны с национальными традициями, религией; семейное право стран Индии и Украины принципиально отличается.

Shcherbina T.N. Family Legal Status of Women: Comparative Analysis of Indian Experience and Ukraine

It was proved that the marriage and family relations – a complex relationship based on the settlement of civil law. Legal regulation of marriage-family relationships has a significant public-legal component. Family relationships are related to the maximum extent with national traditions, religion; the family law of India and Ukraine is fundamentally different.